PRACE NAUKOWE UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO WE WROCŁAWIU
RESEARCH PAPERS OF WROCŁAW UNIVERSITY OF ECONOMICS nr 541 • 2018

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

Marietta Janowicz-Lomott
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
e-mail: mjanow@sgh.waw.pl

UBEZPIECZENIE MIENIA KOMUNALNEGO W TOWARZYSTWACH UBEZPIECZEŃ WZAJEMNYCH – WYBRANE PROBLEMY

INSURANCE OF MUNICIPAL PROPERTY IN MUTUAL INSURANCE COMPANIES – CHOSEN PROBLEMS

DOI: 10.15611/pn.2018.541.07
JEL Classification: G22, G32, H7

Streszczenie: Prawidłowe zarządzanie mieniem komunalnym wymaga m.in. przestrzegania zasady gospodarności związanej z ochroną przed nieuzasadnionym uszczupleniem majątku gminy. Jedną z metod umożliwiających odtworzenie mienia jest ubezpieczenie. W artykule rozważana jest możliwość ubezpieczenia majątku komunalnego w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych oraz wskazano korzyści i zagrożenia dla JST związane z umową ubezpieczenia zawartą z TUW.

Słowa kluczowe: mienie komunalne, ubezpieczenie JST, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych.

Summary: Proper management of municipal property is related to protection against unjustified loss of municipal property. Insurance is one of the methods enabling its reproduction. The article considers the possibility of insuring municipal assets in mutual insurers and indicates benefits and threats to LGU related to the insurance contract concluded with a mutual insurer.

Keywords: municipal property, JST insurance, mutual insurance companies.

1. Wstęp

Gminy są właścicielem majątku, który służy do wykonywania powierzonych im zadań. Majątkiem gminnym jest własność i inne prawa majątkowe należące do gminy (lub związku gmin) oraz mienie gminnych osób prawnych (np. spółek komunalnych) [Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. …, art. 43]. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (UOSG) nadała gminom osobowość prawną, a w konsekwencji prawo do własnego majątku i dochodów oraz, zgodnie z zasadą samodzielne-

go decydowania, do samodzielnego stanowienia o przeznaczeniu oraz sposobie wykorzystania składników (praw) majątkowych [Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. …, art. 45].

Ustawodawca przyznał zatem gminom swobodę w zarządzaniu mieniem, samodzielnie decydują one o przeznaczeniu i sposobie jego wykorzystania. Jednocześnie spowodowało to przeniesienie na gminy odpowiedzialności za gospodarowanie majątkiem. Ustawodawca nałożył na osoby zarządzające gminą zachowanie szczególnej staranności w administrowaniu majątkiem komunalnym gminy oraz jego ochronę [Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. …, art. 50]. Można zatem przyjąć, że postuluje on szczególną ochronę mienia komunalnego oraz podwyższone standardy tej ochrony w stosunku do mienia prywatnego [Jaworski 2017, s. 87-89].

W efekcie tak stanowionych zasad odpowiedzialności za zarządzanie majątkiem gminnym każda jednostka samorządu terytorialnego musi w swojej działalności uwzględnić ryzyko zmian w stanie majątku. Ochronę finansową dla JST w przypadku konieczności pokrycia skutków finansowych nieoczekiwanych zdarzeń, w tym związanych ze zniszczeniem lub z utratą majątku, zapewniają ubezpieczenia. Skuteczny transfer skutków realizacji ryzyka na ubezpieczyciela wymaga jednak znajomości aspektów techniczno-ubezpieczeniowych i zarządzania gminą w warunkach ryzyka, ale także uwzględnienia szeregu kwestii prawnych (prawa cywilnego, ale i administracyjnego), które determinują ważność i właściwą realizację umów ubezpieczenia [Wojtkowiak 2011, s. 238-247]. Ważną decyzją jest też wybór ubezpieczyciela.

Działalność ubezpieczeniowa może opierać się na dwóch zasadniczo odmiennych zasadach: komercyjnej lub wzajemnościowej. W Polsce wzajemność ubezpieczeniowa może być realizowana jedynie w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (TUW), małego TUW lub w ramach istniejących już TUW w postaci związku wzajemności członkowskiej (ZWCz) [Ustawa z dnia 11 września 2015 r. …, art. 6.1, 108, 109,1].

Celem opracowania jest analiza komparatywna ubezpieczenia majątku komunalnego w TUW (w tym w ZWCz) i spółkach akcyjnych oraz wskazanie korzyści i zagrożeń dla JST związanych z umową ubezpieczenia zawartą z towarzystwem ubezpieczeń wzajemnych. W opracowaniu, poza badaniami własnymi i analizą krytyczną literatury przedmiotu, wykorzystane zostaną wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w maju 2013 r., którym objęto 366 gmin z obszaru całej Polski[1].

2. Ochrona ubezpieczeniowa gmin w Polsce

Dbałość o majątek komunalny wynika nie tylko z przeniesienia odpowiedzialności za gospodarowanie majątkiem na gminę (jej organy), jest ważna także ze względu na to, iż stan majątku może mieć ważny wpływ na realizację zadań gminy (rysunek 1).

[1] Badaniem ankietowym objęto 366 gmin (184 gminy wiejskie, 77 miejskich i 105 miejsko-wiejskich) z obszaru całej Polski. Próba jest reprezentatywna ze względu na charakter gminy, jest to próba losowa. Badanie miało charakter wywiadu bezpośredniego (CATI) z osobami bezpośrednio odpowiadającymi za zarządzanie ryzykiem w gminie.

Objaśnienia: ocen dokonano, posługując się skalą od 0 do 5, gdzie 0 oznacza, że zdecydowanie nie jest groźne, a 5 − jest zdecydowanie groźne.

Rys. 1. Średnie oceny uzyskane w odpowiedziach na pytanie o to, w jakim stopniu uszkodzenie składnika majątku gminy spowoduje istotne utrudnienia realizacji zadań gminy (n = 366)

Źródło: opracowanie własne.

Najważniejsze, według opinii samorządowców, są drogi i sieć wodno-kanalizacyjna (odpowiednio oceny 3,64 i 3,5 w pięciopunktowej skali), ważne także są budynki (szkoły czy budynki biurowe) stanowiące własność komunalną.

Ochroną ubezpieczeniową może być objęty cały majątek gminy – zarówno trwały, jak i obrotowy. Mogą to więc być budynki i budowle, obiekty infrastruktury, lokale, sprzęt elektroniczny, pojazdy będące w posiadaniu JST czy też tabor komunikacji miejskiej oraz każdy inny składnik majątku będący w posiadaniu gminy. Ubezpieczenie mienia ma za zadnie ochronę składników majątku komunalnego przed utratą bądź uszkodzeniem tych środków. Dodatkowo można chronić proces realizacji inwestycji [Wojtkowiak 2013].

Procesy zakupowe są determinowane szeregiem czynników nie tylko o charakterze ekonomicznym i prawnym, ale także historycznym, organizacyjno-kulturowym czy społecznym [Lisowski, Wojtkowiak 2014, s. 93-105]. Blisko 80% badanych gmin w latach 2010-2012 posiadało ubezpieczenie mienia od ognia i innych zdarzeń losowych i około 71% − od kradzieży z włamaniem. Jednocześnie tylko w 42,2% gmin, wskazywano ubezpieczenie jako źródło finansowania skutków szkód (przy wskazaniu środków z budżetu państwa w 64,3% jednostek) [Jastrzębska i in. 2014, s. 296]. Co ważne, wykonywanie władztwa publicznego oraz świadczenie usług komunalnych, z możliwością, pod określonymi warunkami, prowadzenia działalności gospodarczej[2] określają profil ryzyka, jakiemu podlega samorząd. Prowadzenie działalności na określonym terytorium determinuje również konkretne zagrożenia, które mogą być tożsame z zagrażającymi innym podmiotom. Z drugiej strony prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka, odmienne jego natężenie, a także specyficzna część wykonywanych zadań powoduje, iż część zagrożeń jest charakterystyczna dla JST [Liwacz 2010, s. 191].

[2] Zobacz więcej [Sylwestrzak 2018, s. 4-8].

Mimo powszechnego korzystania z ubezpieczeń przez gminy ich zakres i warunki zawieranych umów nie zawsze są adekwatne do faktycznych potrzeb. Często pojawia się problem zbyt niskich odszkodowań, co związane jest ze źle określoną sumą ubezpieczenia lub z zastosowaniem systemu ubezpieczeń, który jest niewłaściwy przy określonych parametrach posiadanego mienia. Wskazane problemy wynikają najczęściej z powielania warunków ubezpieczeń, bez ich indywidualizacji czy aktualizacji[3].

3. Gminy a ubezpieczenia wzajemne

Analiza wzajemności ubezpieczeniowej pozwala na wskazanie dwóch kluczowych cech tych ubezpieczeń[4]:

- nieostatecznej składki ubezpieczeniowej i jej rozliczenia (w postaci dopłat lub zwrotów)[5],
- połączenie stosunku ubezpieczenia i stosunku członkostwa w TUW, co wiąże się z wynikającymi z tego prawami i obowiązkami[6], w tym wpływu na losy towarzystwa.

Społeczno-kulturowy kontekst działalności TUW powoduje, iż samorząd (w tym samorząd terytorialny) wydaje się naturalnym obszarem dla funkcjonowania wzajemności ubezpieczeniowej. Według badań z roku 2013 współpracę z TUW deklarowało niemal 28% gmin. Co ciekawe, 23% ankietowanych nie wie, czy podmiot, z którym zawarto umowę ubezpieczenia, to TUW, a 3% ankietowanych nie zna pojęcia TUW. Należy podkreślić, iż ankietowane były osoby odpowiedzialne za wdrażanie zarządzania ryzykiem w gminie. W podziale na rodzaj gminy (rysunek 2) można zaobserwować, że udział odpowiedzi „nie" jest zbliżony w każdym rodzaju gmin, ale już odpowiedzi „tak" dominują w gminach wiejskich (33% gmin wiejskich i tylko 18% miejskich posiada ubezpieczenie w TUW), a najwięcej odpowiedzi „nie wiem" i „nie znam" udzielono w gminach miejskich (łącznie aż 41%).

Analizując przedmiotowy zakres ubezpieczenia mienia komunalnego, zauważa się, że gminy deklarują posiadanie zbliżonych rodzajów ubezpieczeń zarówno w umowach z TUW, jak i z komercyjnym zakładem ubezpieczeń (rysunek 3).

---

[3] W przypadku kontraktów przekraczających wartość wynikającą z przepisów ustawy JST podlegają obowiązkowi stosowania trybu zamówienia publicznego. Pojawiająca się wówczas specyfikacja istotnych warunków zamówienia (SIWIZ) podlega obowiązkowi publikacji, a w efekcie łatwe jest powielanie ich przez inne jednostki. Dodatkowo pośrednicy specjalizujący się w obsłudze JST często również powielają stosowane już raz rozwiązania [Janowicz-Lomott, Łyskawa, Wojtkowiak 2015, s. 218-230].

[4] Porównaj [Płonka 2014, s. 60-61].

[5] Mogą one przybierać inny charakter, np. obniżek składek w przyszłych okresach, podwyższania sum ubezpieczenia (w ubezpieczeniach życiowych) i in.

[6] Oczywiście ustawodawca, tak jak w polskim systemie prawnym, może przewidzieć możliwość ubezpieczania osób niebędących członkami.

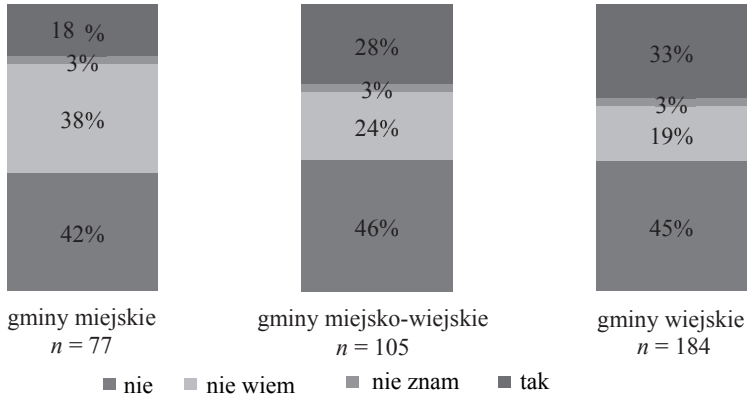

Rys. 2. Struktura odpowiedzi na pytanie, czy JST ma umowy ubezpieczenia zawarte z TUW, w podziale na rodzaj JST

Źródło: opracowanie własne.

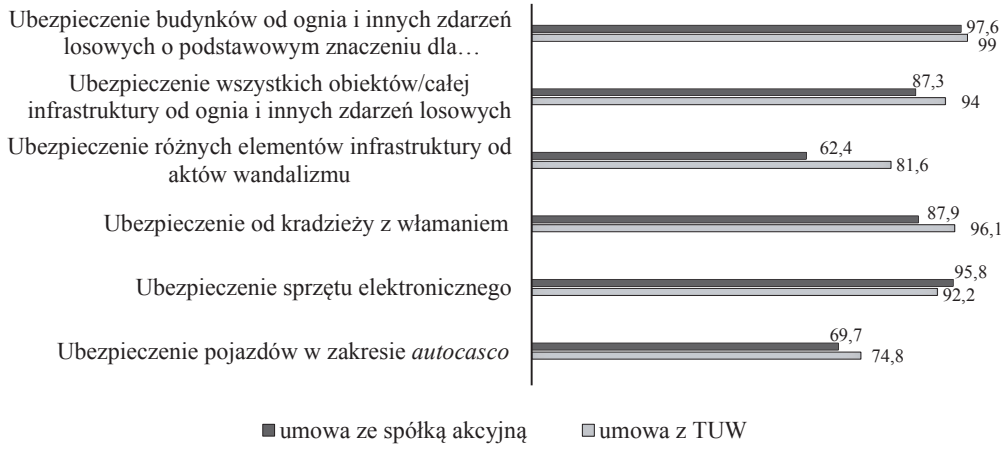

Objaśnienia: z analizy wyłączono JST, w których na pytanie o to, czy zawarto umowę ubezpieczenia z TUW, udzielono odpowiedzi „nie wiem" i „nie znam".

Rys. 3. Umowy ubezpieczenia mienia zawierane przez JST w TUW i spółką akcyjną (n = 268)

Źródło: opracowanie własne.

Niewielkie (na poziomie kilku punktów procentowych) różnice na korzyść umów zawartych z TUW dotyczą wszystkich ubezpieczeń z wyjątkiem ubezpieczenia sprzętu elektronicznego. Warto także rozważyć szczegółowy zakres przedmiotowy zawieranych umów ubezpieczenia (rysunek 4).

Porównanie ubezpieczonych obiektów z obiektami, których zniszczenie zakłócałoby osiąganie celów gminy, wskazuje, iż drogi ubezpiecza ok. 60% gmin (w TUW ok. 3 p.p. więcej niż w spółkach akcyjnych.), ale sieć wodno-kanalizacyjna

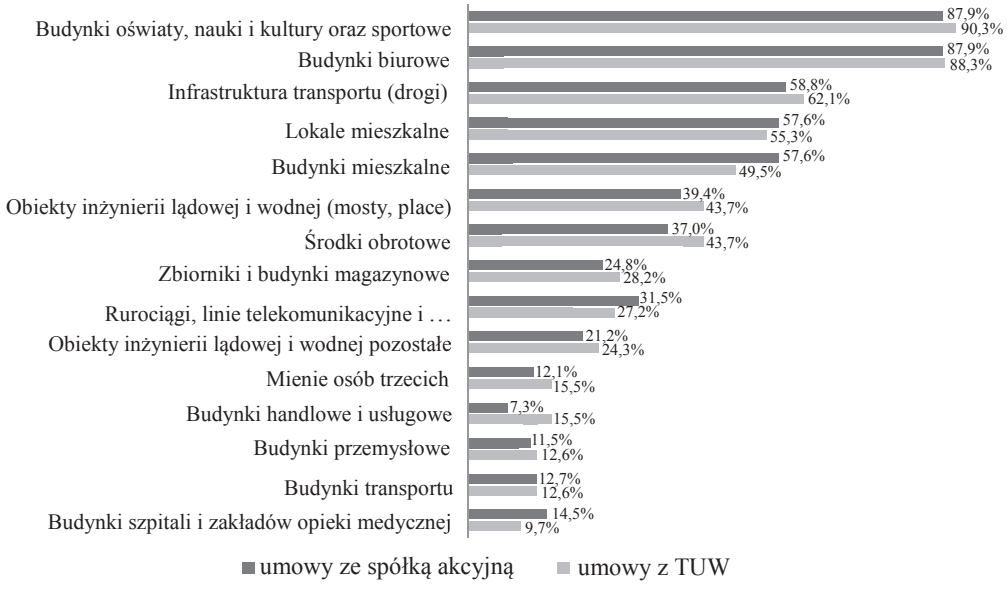

Rys. 4. Rodzaje infrastruktury objęte ochroną ubezpieczeniową od ognia i innych zdarzeń losowych (n = 268)

Źródło: opracowanie własne.

(analizowana łącznie z infrastrukturą telekomunikacyjną i energetyczną) ubezpieczona jest w około 30% gmin (ok. 4 p.p. częściej w spółkach akcyjnych). Najczęściej ubezpieczane są budynki (zarówno oświatowe, jak i biurowe).

4. Korzyści i zagrożenia wynikające z umowy zawartej z TUW

Zastosowanie ubezpieczenia jako metody kontroli ryzyka ma szereg zalet i wad z punktu widzenia podmiotu ubezpieczającego się [Janowicz-Lomott, Łyskawa 2010]. Z pewnością należy podkreślić, iż dobrze zawarta umowa ubezpieczenia może przyczynić się do zmniejszenia obciążenia JST kosztami związanymi z usuwaniem skutków określonego zdarzenia za stosunkowo niewielką cenę składki ubezpieczeniowej. W literaturze podkreśla się, iż ubezpieczenie w TUW może być korzystniejsze niż w zakładach komercyjnych [Płonka, 2013]. „Korzyść" ta może mieć co najmniej dwa wymiary: niższą cenę oraz lepsze (pełniejsze) pokrycie ubezpieczeniowe.

Jak wynika z analizy, nie ma specjalnych różnic pomiędzy zakresem przedmiotowym ubezpieczeń w TUW i spółkach akcyjnych, a prowadzone badania własne nie ujawniają też szczególnych różnic w innych aspektach konstruowania ochrony. Wydaje się, iż nie do końca wykorzystana jest możliwość ubezpieczenia specyficznego ryzyka pojawiającego się w gminach. W przypadku JST mamy do czynienia z ubezpieczaniem podmiotów o różnym statusie organizacyjnym (gminna osoba prawna, jednostka organizacyjna gminy itd.), różne są też funkcjonalne rodzaje tych

jednostek (placówki oświatowe, domy kultury, archiwa, straż gminna itd.), co komplikuje analizę zapotrzebowania na ochronę ubezpieczeniową. Mogą też pojawiać się specyficzne potrzeby w zakresie określania wartości ubezpieczeniowej (np. bibliotek, archiwów, instytucji kultury), określania zasad odpowiedzialności odszkodowawczej ubezpieczyciela (np. dla budynków przedwojennych) czy wyłączeń z ochrony. W przypadku członkostwa JST w TUW rozpoznanie potrzeb może być łatwiejsze, ale też nieostateczna składka daje szansę do ubezpieczenia zagrożeń „pionierskich" czy zastosowania w konstrukcji produktów indywidualnych rozwiązań.

Niższy koszt ubezpieczenia wiązać się może z obniżeniem kosztów akwizycji. Koszt ten mogą także obniżyć ewentualne zwroty składki. Współpraca JST z TUW może być też bazą do działań prewencyjnych. Łatwiejsze będzie wówczas tworzenie funduszy prewencyjnych czy przeznaczanie na ten cel części zwrotu składki. Zaangażowanie w działania prewencyjne powinno docelowo wpływać korzystnie na obniżenie składki ubezpieczeniowej.

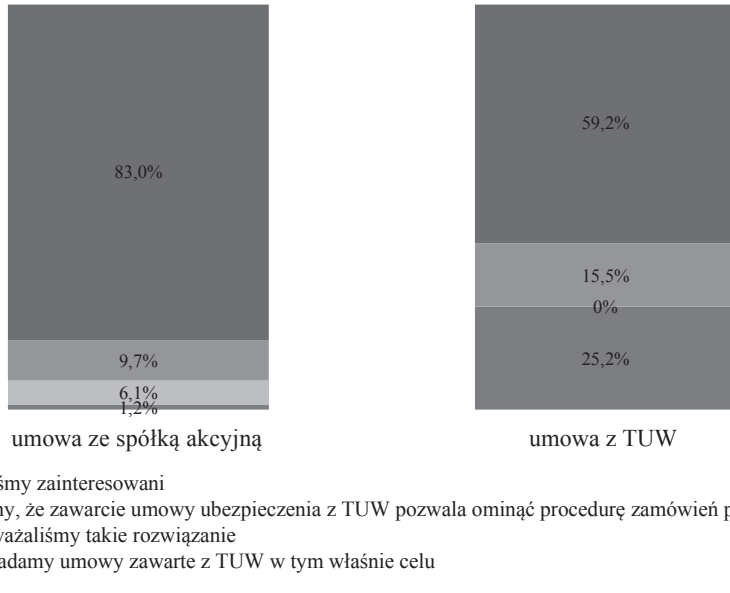

Rys. 5. Zwolnienie z konieczności organizowania przetargów w ramach PZP a korzystanie z ochrony ubezpieczeniowej świadczonej przez TUW (n = 268)

Źródło: opracowanie własne.

Ze względu na dysponowanie środkami publicznymi przez JST usługa ubezpieczeniowa powinna być nabywana zgodnie z zasadami wynikającymi z prawa zamówień publicznych, jednocześnie nie ma konieczności organizowania przez JST, będące członkami TUW, przetargów w ramach zamówień publicznych w celu zawarcia umów ubezpieczenia z TUW [Ustawa z dnia 11 września 2015 r. …, art. 103]. Jest to często wskazywane jako ważny argument za zawieraniem umów z TUW. Z badań

wynika, że blisko 60% gmin posiadających ubezpieczenia zawarte z TUW deklaruje brak zainteresowania możliwością zwolnienia z ustawy PZP, a jedynie 25% zawarło umowy z tego właśnie powodu (rysunek 5).

5. Ubezpieczenie majątku komunalnego w ramach związku wzajemności członkowskiej

ZWCz jest grupą wspólnego interesu ubezpieczeniowego, zaś usankcjonowaniem tej odrębności jest ustalenie wyniku finansowego i związanych z tym zasad podziału nadwyżki lub pokrycia niedoborów [Janowicz-Lomott 2017]. W zakresie funkcjonowania ZWCz w ramach TUW mamy do czynienia z ograniczonymi regulacjami prawnymi[7], ale też dzięki temu uzyskać możemy istotną elastyczność w ich stanowieniu.

Przystąpienie do związku wzajemności członkowskiej dla gmin za każdym razem wymaga starannej analizy nie tylko finansowej, ale przede wszystkim analizy ryzyka oraz ustalenia poza kwestiami organizacyjnymi także wymagań w zakresie zasad ponoszenia kosztów i podziału nadwyżki lub pokrycia straty. Dzięki samodzielności finansowej uzyskujemy wprawdzie korzyść w postaci ograniczenia alimentowania innych podmiotów, ale też możliwość ograniczenia (lub odroczenia w czasie) części dopłat dzięki możliwości wykorzystaniu kapitałów TUW[8].

Teoretycznie możliwe jest stworzenie ZWCz dla jednego podmiotu (na wzór captivu), w praktyce wydaje się to jednak wątpliwe ze względu na ekonomiczną opłacalność tego rozwiązania. W przypadku ubezpieczenia majątku gmin mamy do czynienia z koncentracją ryzyka katastroficznego (np. powodzi), w niektórych regionach[9], zatem stabilność ZWCz, nawet regionalnych, byłaby poważnie zagrożona. Wymagana byłaby zatem ponadregionalna metoda łączenia gmin.

Dodatkową korzyścią dla stabilności związku mogłoby być włączenie innych ubezpieczeń (np. OC gminy, OC wójta/burmistrza/prezydenta czy OC zawodowe za podejmowane decyzje administracyjne i składane oświadczenia woli). Zarówno ZWCz, jak i TUW, obok działań ubezpieczeniowych i prewencyjnych, mogłyby stać się dla jednostek niejako centrum zarządzania ryzykiem dla całej gminy i jej poszczególnych jednostek.

Niestała składka, która pojawia się szczególnie w ZWCz, ale także w TUW, to nie tylko możliwość zwrotów, ale też, przy niekorzystnym przebiegu szkodowości, także konieczność ponoszenia dopłat. W przypadku JST problem ten może być wyraźniejszy niż w innych podmiotach ze względu na ścisłe ograniczenia budżetowe.

---

[7] Jedyne postanowienie, iż w TUW mogą być tworzone związki, jeśli zezwala na to statut [Ustawa z dnia 11 września 2015 r. …., art. 108].

[8] Szerzej na ten temat [Janowicz-Lomott 2017, s. 81-98].

[9] Analiza danych GUS wskazuje, iż w latach 2004-2010 straty powodziowe w województwach małopolskim, dolnośląskim i podkarpackim stanowiły 3/4 strat powodziowych w Polsce, zaś według NIK w przypadku powodzi w roku 1997 straty w majątku gmin w rejonie Dolnego Śląska stanowiły niemal 70% strat wszystkich JST w Polsce. Zobacz więcej [Jastrzębska i in. 2014, s. 331-346].

Konieczność dopłat do składki wiąże się z reguły z koniecznością uruchomienia rezerw budżetowych, ale też może się wiązać z koniecznością składania wyjaśnień wobec organów gminy czy też innych podmiotów (w tym społeczności lokalnej)[10]. We współpracy JST z TUW (także w ramach ZWCz) konieczne jest jednak podkreślanie długoterminowego aspektu współpracy tych podmiotów, co w efekcie daje pewną stabilizację budżetu ubezpieczeniowego (także odizolowanie się od wahań cen na rynku ubezpieczeniowym). Skutecznym rozwiązaniem w tym zakresie wydaje się budżetowanie zadaniowe. Budżet tradycyjny charakteryzuje się ujęciem dochodów i wydatków w ramach roku budżetowego – w budżecie zadaniowym stosuje się ujęcie dochodów i wydatków w okresie wieloletnim. Podstawową zaletą budżetu zadaniowego jest zmiana kierunku myślenia, polegająca na przesunięciu punktu ciężkości z wydatkowania środków budżetowych w kierunku zarządzania nimi. W budżecie tradycyjnym nie są analizowane wyniki, a jedynie wydatkowanie środków. W budżecie zadaniowym nieodzownym elementem są wskaźniki informujące, w jakim stopniu cel został osiągnięty i jak faktycznie będzie wyglądał efekt finansowania ochrony ubezpieczeniowej. Budżet zadaniowy umożliwia też zwiększenie przejrzystości dla odbiorców zewnętrznych [Sierak 2012, s. 76-77]. Może się on stać elementem tzw. kontroli społecznego wzburzenia, czyli środkiem służącym uspokajaniu zaniepokojonych w przypadku dopłat[11].

6. Ubezpieczenie w TUW (ZWCz) a broker ubezpieczeniowy

Pomimo obiegowych opinii o nieprzydatności pośredników ubezpieczeniowych (a szczególnie brokerów) podczas nawiązywania współpracy JST z TUW, okazuje się w praktyce, że gminy, które zawarły takie umowy, częściej i w pełniejszym zakresie korzystają ze współpracy z niezależnym pośrednikiem ubezpieczeniowym (rysunek 6).

W tradycyjnych relacjach broker dba w najlepszy sposób o interesy ubezpieczonego i służy mu pomocą w kształtowaniu programu ubezpieczeniowego. W przypadku gmin kluczowym zadaniem jest jednak tworzenie SIWIZ. W sytuacji współpracy z TUW rola ta może być jednak inna. Specyficzna wiedza brokera powinna być wykorzystana przede wszystkim w procesie *risk management*[12]. Pomoc w identyfikacji zagrożeń i czynników ryzyka, pozyskanie informacji od wielu pracowników JST, z różnych sfer działalności służyć może nie tylko prawidłowemu kształto-

[10] Można zauważyć, że element ten może wpływać na poziom całkowitego ryzyka w działalności JST. Jak zauważa Sandman, dla ekspertów ryzyko utożsamiane jest wyłącznie z ryzykiem „obliczeniowym", ale na ryzyko składa się więcej aspektów. Pozostałe czynniki to tzw. społeczne wzburzenie (wynikające z odbioru społecznego). W efekcie należy pojmować ryzyko całkowite jako sumę ryzyka obliczeniowego i społecznego wzburzenia [Sandman 2009].

[11] Porównaj [Sandman 2009].

[12] Zarządzanie ryzkiem w JST wynika z regulacji ustawy o finansach publicznych, która to wskazuje na zarządzanie ryzykiem jako jeden z obligatoryjnych elementów kontroli zarządczej.

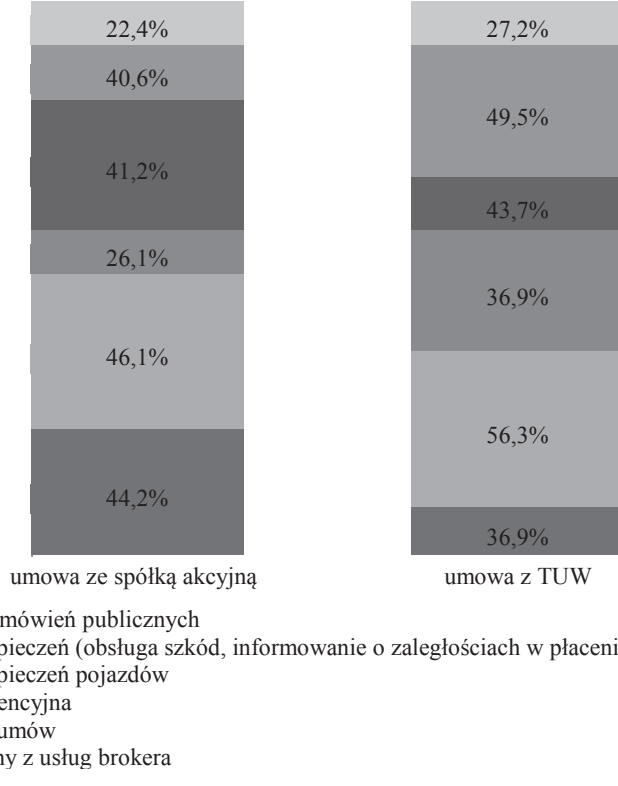

Rys. 6. Korzystanie z obsługi brokera ubezpieczeniowego a zawieranie umów ubezpieczenia z TUW (n = 268)

Źródło: opracowanie własne.

waniu polityki ubezpieczeniowej (we współpracy z TUW), ale także być pomocne w doradztwie w zakresie kontroli własnej ryzyka (w ocenie i doradztwie w zakresie sposobu i technik minimalizowania skutków możliwych strat). Dodatkowo wsparcie brokerskie może być wykorzystane w zakresie postępowań likwidacyjnych czy szkoleniowych dla pracowników gmin.

7. Podsumowanie

Wykorzystanie idei wzajemności dla ubezpieczenia majątku (i nie tylko) samorządowego przynosi szereg korzyści. Członkowie TUW/ZWCz muszą jednak pamiętać o tym, że w przypadku wyjątkowo niekorzystnego przebiegu szkodowości zmuszeni będą ponosić dopłaty. Ważne jest zatem odpowiednie rozproszenie ryzyka. Aby dodatkowo zwiększyć szanse na pozytywne efekty, konieczne jest wyjście poza działania *stricte* ubezpieczeniowe i włączenie zarówno TUW, jak i pośredników ubezpieczeniowych w proces zarządzania ryzykiem JST.

Literatura

Janowicz-Lomott M., 2017, *Związki wzajemności członkowskiej w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych jako alternatywa dla komercyjnego programu ubezpieczeniowego dla dużego przedsiębiorstwa,* [w:] A. Ostrowska-Dankiewicz, R. Dankiewicz (red.), *Ubezpieczenia w procesie zarządzania ryzykiem podmiotów gospodarczych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów.

Janowicz-Lomott M., Łyskawa K., 2010, *Realizacja umów ubezpieczenia dla podmiotów sektora finansów publicznych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 117.

Janowicz-Lomott M., Łyskawa K., 2013, *Ubezpieczenie infrastruktury samorządowej w Polsce: wyniki badań,* [w:] Sułkowska W. (red.), *Rynek ubezpieczeń: współczesne problemy*, Difin, Warszawa.

Janowicz-Lomott M., Łyskawa K., Wojtkowiak M., 2015, *Rola brokera w aranżowaniu programów ubezpieczeniowych dla JST,* [w:] I. Jędrzejczyk (red.), *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, Warszawa.

Jastrzębska M., Janowicz-Lomott M., Łyskawa K., 2014, *Zarządzanie ryzykiem w działalności jednostek samorządu terytorialnego ze szczególnym uwzględnieniem ryzyka katastroficznego*, Wolters Kluwer, Warszawa.

Jaworski T., 2017, *Problem dumpingu w umowach ubezpieczenia zawieranych przez jednostki samorządu terytorialnego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, nr 2.

Lisowski J., Wojtkowiak M., 2015, *Determinanty nabywania ubezpieczeń przez samorządy gminne w Polsce,* Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio H – Oeconomia, nr 48(4).

Liwacz A., 2010, *Ubezpieczenia jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] J. Monkiewicz, L. Gąsiorkiewicz (red.), *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa. Tom 2. Zastosowania*, Poltext, Warszawa.

Płonka M., 2013*, Determinanty konkurencyjności towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

Sierak J., 2012, *Budżet zadaniowy jako element nowego zarządzania publicznego,* [w:]

Wodniak B., Postuła M. (red.), *Budżet zadaniowy metodą racjonalizacji wydatków*, CeDeWu, Warszawa.

Sylwestrzak D., 2018, *Gminne spółki komunalne a pośrednictwo ubezpieczeniowe*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, nr 3.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. 2018, poz. 994, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (tekst jednolity Dz.U. 2018, poz. 999, z późn. zm.).

Wojtkowiak M., 2011, *Wybrane problemy prawne dotyczące zawarcia i realizacji umowy ubezpieczenia jednostki samorządu terytorialnego na przykładzie gminy*, Studia Ubezpieczeniowe. Zeszyty Naukowe, nr 181.

Wojtkowiak M., 2013, *Problemy związane z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia przez samorządy gminne w Polsce*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, nr 3.

Sandman P.M., 2009, *Trust the Public with More of the Truth: What I Learned in 40 Years in Risk Communication*, http://www.psandman.com/articles/berreth.htm.